

22.1.2007

Dnro 3326/4/05

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Mikko Eteläpää

PÄÄTÖS ESITUTKINNAN EDELLYTYKSISTÄ YM.

1 KANTELU

Kantelija pyysi 28.10.2005 päivätyssä tapahtuma-aikaan 16-vuotiaan poikansa puolesta lähettämässään kirjeessään oikeusasiamiestä tutkimaan poliisimiesten menettelyä Turun kauppatorilla 21.9.2005. Kirjoituksen mukaan kantelijan poika oli opintoihinsa liittyvässä tehtävässä Turun keskustassa ja odotti noin klo 14 aikaan linja-autoa palatakseen takaisin kouluunsa. Autoa odotellessaan kantelijan poika liikuskeili torilla ja tapasi muutamia koulusta kotimatalla olleita tuttaviaan. Kantelijan pojan seisoskellessa torilla sijaitsevan grillikioskin luona hänen luokseen saapuivat siviilipukuiset nais- ja mieshenkilö, jotka ilmoittivat olevansa poliisista ja käskivät kantelijan pojan grillin vieressä olevaan koppiin.

Kantelijan pojalta tiedusteltiin henkilötietoja ja miespoliisi kertoi nähneensä tämän tapaavan jonkun tytön ja kysyi, oliko tämä tekemässä "jotain ainekauppaa". Lisäksi häneltä kyseltiin mahdollisesta huumausaineiden vaikutuksen alaisena olemisesta ja huumausaineiden kokeilemisestä. Kirjoituksen mukaan kantelijan pojalle tehtiin henkilöntarkastus avaamalla hänen takkinsa, tutkimalla häntä käsin kokeilemalla housujen vyötärönnauhan sisäpuolelta ja paidan alta. Lisäksi hänen takkinsa, koulureppunsa, jalat ja kengät tutkittiin. Kirjoituksen mukaan toimenpiteelle ei ollut lain mukaisia edellytyksiä.

Kirjoituksessa arvostellaan lisäksi sitä, että poliisimies kysyi kantelijan pojan povitaskussa olevasta CD-soittimesta, onko soitin varastettu.

3 RATKAISU

3.1 Saadut selvitykset

Saatujen selvitysten mukaan Turussa järjestettiin 21.9.–22.9.2005 Länsi-Suomen poliisin lääninjohdon toimesta huumausainerikollisuuden kenttävalvontakoulutuksen seurantapäivät. Osana seurantapäivien ohjelmaa suoritettiin huumausainerikollisuuden torjuntaa kenttävalvontana Turun

kauppatorilla. Ylikonstaapeli kertoo selvityksessään toimineensa koulutuksen johtajana ja hänen ryhmäänsä kuuluivat vanhempi rikoskonstaapeli A sekä vanhemmat konstaapelit B, C ja D.

A, B, C ja D kertovat selvityksissään havainneensa torilla nuoren pojan (joka sittemmin osoittautui kantelijan pojaksi), joka kierteli torin laidalla. Hänen käyttäytymisensä kiinnitti poliisimiesten huomion, koska käyttäytyminen oli selvitysten mukaan levotonta, hermostunutta ja poikkeavaa. Poika oli selvitysten mukaan kiertelynsä lomassa pysähtynyt muutamia kertoja joidenkin torilla olleen nuoren tai nuorten seurueen luo ja keskustellut näiden kanssa viipyen kunkin luona lyhyen aikaa. Poika oli soittanut lyhyen puhelun jollekin.

Ylikonstaapeli kertoo selvityksessään arvioineensa yhdessä vanhempi rikoskonstaapeli A:n kanssa asiaa ja päätyneensä siihen, että on syytä epäillä, "että poika saattaa kaupitella huumausainetta". Ylikonstaapeli kertoo sanoneensa A:lle, että pojan voi ottaa kiinni epäiltynä huumausainerikoksesta. A:n ja asiassa laaditun tutkintailmoituksen mukaan päätöksen asiassa teki ylikonstaapeli. Saatujen selvitysten mukaan henkilöntarkastuksen kantelijan pojalle suoritti vanhempi rikoskonstaapeli A vanhempi konstaapeli C:n tarkastaessa kantelijan pojan kassin.

Turun kihlakunnan poliisilaitoksen mukaan epäily on perustunut havaintoihin kantelijan pojan käyttäytymisestä. Menettely on poliisilaitoksen mukaan täysin säännönmukaista toimintaa. Länsi-Suomen lääninhallituksen poliisiosaston lausunnossa katsotaan, että kantelijan pojan käyttäytymisen perusteella asianomaisille poliisimiehille on voinut syntyä perusteltu epäily hänen toimintansa yhteydestä huumausaineiden myyntiin.

Vanhempi rikoskonstaapeli A kertoo selvityksessään kysyneensä kantelijan pojan takin povitaskusta henkilöntarkastuksen yhteydessä löytyneestä CD-soittimesta "onko tämä sinun oma, ettei ole mistään viety". A kertoo kysyneensä asiaa sen vuoksi, koska kantelijan poika ei kuunnellut soitinta ja hänellä oli mukana reppu, jossa soitinta olisi voinut kätevämmiin kuljettaa kuin ahtaassa povitaskussa.

Rikoskomisario toteaa selvityksensä lopussa tapauksen olleen "hyvä opetus poliisimiehille siitä, että asian jälkihoitoon tulee kiinnittää erityistä huomiota". Ylikonstaapeli kertoo selvittäneensä puhelimitse toimenpiteiden perusteet kantelijalle tämän soitettua poliisilaitokselle tapahtumapäivän iltana. Vanhempi konstaapeli C:n selvityksen mukaan vanhempi konstaapeli A selvitti kantelijan pojalle perusteellisesti toimenpiteiden tarkoitukset suoritetun henkilöntarkastuksen jälkeen.

3.2

Rikosepäily

3.2.1

Oikeusohjeet

Esitutkintalain 2 §:n mukaan poliisin on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että rikos on tehty.

3.2.2

Kannanotto

Esitutkintalain 2 §:n mukaan poliisin on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että rikos on tehty. Toisaalta, jos jostain tapahtumasta saatavissa olevien tietojen perusteella ei ole syytä epäillä rikosta, ei esitutkintaa saa toimittaa. Syytä epäillä -kynnystä on lain esitöissä (HE 14/1985 s. 16) kuvattu siten, että rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen. Lain käyttämä sanamuoto jättää esitutkinnan toimittamisesta päättävälle viranomaiselle jossain määrin harkintavaltaa.

Lain käyttämän käsitteen soveltaminen konkreettiseen tapaukseen jättää tutkinnanjohtajalle jonkin verran harkinnanvaraa. Tämä johtuu paitsi käsitteen avoimuudesta ja tulkinnallisesta väljyydestä, myös siitä, että tapausta koskevaa näyttöä (epäilyn perustaa) ei ole mahdollista arvioida ja määrittää täsmällisesti esimerkiksi matemaattisesti. Esitutkinnan aloituspäätökselle pitää kuitenkin pystyä esittämään asianmukaiset perusteet. Kuten lainkohta edellyttää, epäilyllä pitää olla syynsä, mikä viittaa siihen, että epäilyn tueksi on olemassa jotakin konkreettista. Pelkkä ylimalkainen epäily ei voi olla esitutkinnan aloittamisen perusteena. On kuitenkin aiheellista kiinnittää huomiota säännöksen sanamuotoon: "poliisin on toimitettava" esitutkinta kun on syytä epäillä rikosta. Vertailun vuoksi totean, että niissä pakkokeinosäännöksissä, joissa näyttöä koskeva toimenpide-edellytys on ilmaistu samalla käsitteellä ("syytä epäillä"), käytetään verbiä "saadaan" ryhtyä kyseessä olevaan toimenpiteeseen. Mielestäni ensin mainittu verbi – korostaessaan poliisin toimintavelvollisuutta esitutkinnan aloittamiseksi – viittaa siihen, että esitutkinnan aloittamiseksi ei välttämättä edellytetä yhtä vahvaa epäilyä kuin pakkokeinoihin, joiden näyttöedellytys on ilmaistu samalla käsitteellä. Tätä käsitystä tukee myös se, että esitutkinnan aloittaminen sellaisenaan ei ole yksilön oikeusturvan kannalta yhtä ankara toimenpide kuin pakkokeinoihin ryhtyminen; myös näyttötilanne esitutkinnan aloittamista harkittaessa on usein erilainen.

Selvityksissä on rikosepäilyä perusteltu lähinnä kantelijan pojan käyttäytymisellä. Selvityksistä ei mielestäni käy ilmi mitään konkreettista ja pidän kysymyksenalaisena, onko asiassa ollut lain tarkoittamaa syytä epäillä rikosta. Kanteluissa kuvattu käyttäytyminen ei käsitykseni mukaan ole ainakaan sellaisenaan mitenkään poikkeavaa. On tosin mahdollista, että käyttäytymisen kuvailu kirjallisesti annettavissa selvityksissä ei tuo esiin kaikkia havaittuja erityispiirteitä, mutta selvitysten perusteella ei mielestäni ole pääteltävissä, mikä kantelijan pojan käyttäytymisessä oli sillä tavalla poikkeavaa, että se antoi syyn epäillä rikosta.

Pidän edellä kerrotuin perustein kysymyksenalaisena ja kritiikille alttiina sitä, että selvityksissä kerrotuilla perusteilla kantelijan poikaa on epäilty huumausainerikoksesta. Vaikka esitutkintalain mukainen kynnys rikosepäilylle ei

ole kovin korkea, en voi käytettävissäni olevien tietojen perusteella yhtyä saaduissa selvityksissä ja lausunnoissa esitettyyn näkemykseen siitä, että asiassa olisi ollut syytä epäillä huumausainerikosta. Se, että toimenpide on liittynyt koulutukseen, ei saa vaikuttaa lain mukaisten toimenpiteiden edellytysten arviointiin ja toimenpiteisiin ryhdyttäessä noudatettaviin "kynnyksiin", vaikka koulutustilanteessa erityisesti keskityttäisiinkin tiettyyn rikostyyppiin liittyviin valvonnan kannalta merkityksellisiin tunnusmerkkeihin.

Vaikka olen edellä todennut, että asiassa ei saatujen tapahtumainkuvausten perusteella ole mielestäni ollut perusteita rikosepäilylle, pidän riittävänä, että kiinnitän vastaisen varalle ylikonstaapelin huomiota esitutkintakynnyksen tulkintaan. Perustelen tätä toimenpidettäni sillä, että näyttökynnystä koskevat säännökset antavat epätasällisyytensä vuoksi niitä soveltavalle virkamiehelle joka tapauksessa suhteellisen paljon harkintavaltaa ja käytännön tilanteessa päätökset toimenpiteistä on tehtävä useinkin kiireesti ja melko puutteellisen aineiston perusteella. Myöskään tosiseikkojen näyttöarvoa ei ole mahdollista määrittellä tarkasti. Lähetän tämän päätökseni tiedoksi myös muille asiaan osallisille poliisimiehille saattaakseni heidän tietoonsa edellä esitutkintakynnyksestä lausumani.

3.3

Henkilöntarkastus

3.3.1

Oikeusohjeet

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus muun muassa henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, johon ei pykälän 3 momentin mukaan saa puuttua mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Pakkokeinolain 5 luvun 9 §:n mukaan henkilöntarkastus on henkilöön kohdistuva etsintä sen tutkimiseksi, mitä tarkastettavalla on vaatteissaan tai muutoin yllään.

Pakkokeinolain 5 luvun 10 §:ssä säädetään henkilöntarkastuksen edellytyksistä:

"Sille, jota on syytä epäillä

- 1) rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta,
- 2) lievistä pahoinpitelystä,
- 3) näpistyksestä, lievistä kavalluksesta, lievistä luvottomasta käytöstä, lievistä moottorikulkuneuvon käyttövarkaudesta, murtovälineen hallussapidosta,
- 4) lievistä vahingonteosta tai
- 5) lievistä petoksesta,

saadaan tehdä henkilöntarkastus takavarikoitavan taikka väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantavan esineen tai omaisuuden löytämiseksi tai muutoin sellaisen seikan tutkimiseksi, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä.

Se, jota ei ole syytä epäillä rikoksesta, saadaan tarkastaa vain, jos erittäin pätevin perustein voidaan olettaa, että tarkastuksessa saatetaan löytää takavarikoitava taikka väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantava esine tai omaisuus taikka muutoin saada selvitystä rikoksesta."

Pakkokeinolain 7 luvun 1 a §:n mukaan pakkokeinolaissa tarkoitettuja pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat (ns. suhteellisuusperiaate).

3.3.2

Kannanotto

Perustuslain 7 § antaa muun muassa henkilökohtaiselle koskemattomuudelle erityisen suojan. Tällä seikalla on käsitykseni mukaan merkitystä arvioitaessa ja verrattaessa esitutinnan aloittamisen perusteena olevaa syytä epäillä -kynnystä ja sellaisten henkilön koskemattomuuteen puuttuvien pakkokeinojen käyttöä, joiden edellytyksenä on "syytä epäillä".

Hallituksen esityksessä HE 22/1994 todettiin pakkokeinolain suhteellisuusperiaatteella tarkoitettavan sitä, että tiettyä pakkokeinoja saa käyttää vain, jos sen käytöllä saavutettava etu tai tavoiteltu päämäärä on järkevässä suhteessa pakkokeinon aiheuttamiin haittoihin tai vastakkaisiin etuihin. Edelleen hallituksen esityksessä lausutaan, että pakkokeinon käytön kokonaisuutena nimenomaista huomiota on kiinnitettävä myös rikoksen vakavuuteen ja siihen yksityiselämän loukkaukseen, joka seuraa pakkokeinon käytöstä. Poliisilain 2 §:n 2 momentissa suhteellisuusperiaate käy ilmi siitä, että toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.

Pakkokeinojen kohdistuessa alle 18-vuotiaaseen asiassa on otettava huomioon esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §, jonka mukaan lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheuteta tarpeettomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuimen, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Kuten edellä kohdassa 3.2.2 totesin, esitutinnan aloittamiseksi ei välttämättä edellytetä yhtä vahvaa epäilyä kuin pakkokeinoihin, joiden näyttöedellytys on ilmaistu samalla käsitteellä. Käsitykseni mukaan tätä tukee muun muassa se, että useat pakkokeinot puuttuvat yksilön perustuslailla suojattuihin oikeushyviin "syvemmin" kuin pelkkä esitutinnan aloittaminen ja rikosepäilyn kohteeksi joutuminen. Sen vuoksi näytöllisessä "rajatapauksessa" samalla syytä epäillä -käsitteellä ilmaistun pakkokeinon käyttöön voi olla syytä suhtautua pidättyvämmiin kuin esitutinnan aloittamiseen. Mielestäni tämän pidättyvyyden tulee em. säännösten perusteella korostua silloin, kun pakkokeinon kohteena on lapsi.

Olen edellä pitänyt kysymyksenalaisena sitä, onko saaduissa selvityksissä esitetyillä tosiseikoilla ylittynyt laissa säädetty esitutkintakynnys. Siten pidän

selvänä, että myös henkilöntarkastukselle säädetyn kynnyksen ylittyminen asiassa on kysymyksenalaista. Sen vuoksi en näe tarvetta arvioida enempää nyt käsillä olevan rikosepäilyn ja suoritettun henkilöntarkastuksen kynnyksen mahdollista eroavuutta tilanteessa.

Kun toisaalta tehty henkilöntarkastus on ollut varsin luonnollinen seuraus sille ylikonstaapelin virheellisenä pitämälleni arviolle, että asiassa on ollut syytä epäillä huumausainerikosta (josta säädetty ankarin rangaistus on kahden vuoden vankeusrangaistus eli henkilöntarkastuksen edellytykseksi säädetyn rangaistusseuraamuksen mukainen), pidän riittävänä, että saatan edellä pakkokeinoista lausumani ylikonstaapelin ja henkilöntarkastuksen suorittaneen vanhempi rikoskonstaapeli A:n ja vanhempi konstaapeli C:n tietoon.

3.4

Tiedustelu CD-soittimesta

3.4.1

Oikeusohjeet

Poliisilain 2 §:n 1 momentin mukaan poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen.

3.4.2

Kannanotto

Vanhempi rikoskonstaapeli A kertoo selvityksessään kysyneensä CD-soittimesta "onko tämä sinun oma, ettei ole mistään viety". Kysymystään A perustelee sillä, että kantelijan poika ei kuunnellut soitinta ja hän kuljetti soitinta taskussa sen sijaan, että olisi kuljettanut soitinta repussa, jossa se olisi A:n mukaan käynyt kätevämmiin. A ei selvityksensä mukaan väittänyt kantelijan pojan anastaneen soitinta.

Asiassa ei ole käytettävissä olevien tietojen mukaan tullut mielestäni ilmi mitään, minkä johdosta asiassa olisi epäiltävissä kantelijan pojan hallussa olleen CD-soittimen alkuperässä jotakin sellaista, joka antaisi aiheen poliisille toimenpiteisiin. A:n selvityksessään mainitsemat seikat eivät käsitykseni mukaan osoita mitään soittimen alkuperästä tai saantotavasta.

Vaikka A ei selvityksensä mukaan olekaan kantelijan pojalle suoraan kertonut epäilevänsä soitinta anastetuksi tai väittänyt tämän anastaneen soitinta, on A:n poliisimiehenä esittämä edellä kerrottu kysymys jo sellaisenaan ymmärrettävissä jonkinasteiseksi epäilyksi. Olen edellä todennut, että saatujen tietojen perusteella asiassa ei käsitykseni mukaan ole ollut mitään perustetta epäilyille soittimen suhteen. Pidänkin A:n esittämää kysymystä tilanteessa epäasianmukaisena ja poliisilain 2 §:n 1 momentista ilmenevän objektiviteettiperiaatteen vastaisena. Mainitunlainen kysymys poliisimiehen esittämänä on omiaan saamaan aikaan sen, että henkilö ymmärtää poliisin epäilevän häntä anastus- tai jostain muusta rikoksesta. Käytetty, ilman asianmukaisia perusteita käytetty ilmaisu on myös omiaan, kuten lääninhallituksen lausunnossakin todetaan, heikentämään

luottamusta poliisin tasapuoliseen toimintaan.

A ei esittämänsä kysymyksen lisäksi ole käytettävissäni olevan selvityksen perusteella esittänyt muita epäilyään tukevia mielipiteitä eikä suorittanut muita toimenpiteitä kyseisen CD-soittimen suhteen. Ottaen huomioon tämän ja sen, että käytetyn ilmaisun valinta vaikuttaa johtuneen lähinnä harkitsemattomuudesta, pidän riittävänä, että saatan edellä esittämäni käsityksen A:n menettelystä hänen tietoonsa.

3.5

Toimenpiteen perusteen ilmoittaminen

Poliisilain 4 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehen on ilmoitettava henkilön vapauteen kohdistuvan toimenpiteen peruste toimenpiteen kohteena olevalle tai tämän edustajalle, jollei se ole mahdotonta henkilön tilan taikka olosuhteiden johdosta. Pykälän 2 momentin mukaan, jollei toisin säädetä, myös muun kuin vapauteen kohdistuvan toimenpiteen kohteena olevalla tai tämän edustajalla on oikeus saada tieto tämän oikeuksia koskevan toimenpiteen perusteesta niin pian kuin se on mahdollista toimenpiteen suorittamista vaarantamatta.

Kantelun liitteenä olevien asiakirjojen perusteella kantelijan poika on ollut varsin järkyttynyt joutuessaan kysymyksessä olevien toimenpiteiden kohteeksi. Saatujen selvitysten perusteella poliisimiehet ovat niin tapahtumapaikalla kuin puhelimitse tapahtuman jälkeen pyrkineet selvittämään toimintansa perusteita kantelijan pojalle ja kantelijalle.

Saatujen selvitysten valossa minulle ei ole aihetta toimenpiteisiin tältä osin. Poliisimiehet ovat selvitystensä mukaan selvittäneet toimenpiteiden perusteet kantelijan pojalle. Korostan kuitenkin poliisilain 4 §:n mukaisen perusteiden ilmoittamisen tärkeyttä erityisesti silloin, kun toimenpiteen kohde on alaikäinen, joka ei ehkä tiedä poliisin oikeuksista siinä määrin kuin täysi-ikäinen henkilö, mistä saattaa seurata tilanteessa aiheutonta hämmennystä tai hätäntymistä.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2.2 esittämäni käsityksen ylikonstaapelin menettelyn virheellisyydestä hänen tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Saatan edellä kohdassa 3.2.2 esittämäni käsityksen esitutkintakynnyksestä myös vanhempi konstaapeli C:n, vanhempi konstaapeli B:n, vanhempi rikoskonstaapeli A:n ja vanhempi konstaapeli D:n tietoon lähettämällä heille kullekin jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Saatan lisäksi edellä 3.3.2 esittämäni käsityksen käytetystä pakkokeinosta ylikonstaapelin, vanhempi rikoskonstaapeli A:n ja vanhempi konstaapeli C:n tietoon sekä edellä kohdassa 3.4.2 esittämäni käsityksen vanhempi rikoskonstaapeli A:n menettelyn epäasianmukaisuudesta hänen tietoonsa.
